

"והדרת פני זקן"

הקדמה

תנו רבנן (מכות כ.) בדין העברת זקן: "ואינו חייב עד שיטלנו בתער". ובש"ס לא נתבאר להדיא אלא שאין חיוב מלקות על העברת הזקן כי אם בתער, אבל לא נתבאר אם יש היתר להעביר הזקן שלא ע"י תער. ובוה נחלקו הפוסקים: יש שכתבו שאע"פ שאינו חייב מלקות על העברת הזקן שלא בתער, מ"מ יש איסור בדבר. ויש שסוברים שמותר להעביר הזקן שלא בתער. ויש מחלקים בין מכשירים שונים של גלוח לענין איסור והיתר. ויש אומרים, דאף שאינו חייב (או שאין איסור) על העברת הזקן שלא בתער משום אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" (ויקרא יט, כז). מ"מ יש ענין גדול בגידול זקן ובהשארתו. בעזרה"ת יתבארו חלק מהדעות במאמר.

מהו זקן?

המשנה אומרת במסכת נגעים (פ"י מ"ט): "איזה הוא זקן? מן הפרק של לחי עד פקה של הגרגרת". פירוש המשנה: "מן הפרק של הלחי" - מן קצה העליון של הלחי שהוא תחת האוזן. "עד פקה של גרגרת" - הפקעת העגולה של הגרגרת, היינו הטבעת העליונה בקנה.

בתוספתא מבואר: "מותח את החוט מאוזן לאוזן. כל שמן החוט ולמעלה זהו הראש, וכל שמן החוט ולמטה זהו זקן. אבל מפקה של גרגרת ולמטה אף על פי שמגדל שער הרי הוא כעור הבשר לכל דבר".

כל האיזור שבו גדל הזקן מתחלק לחמש פאות. ורבו בזה הדעות מהם החמש פאות (מובאים בביאור הגר"א סי' קפא ס"ק יח):

- א. רש"י במכות (כ. ד"ה שתיים): שנים תחת האוזן בחודו של לחי הבולט לחוץ, ושנים לסוף הלחי, ואחד בשבולת הזקן ביחד חמש פאות.
 - ב. רש"י בשבועות (ג. ד"ה על): שהלחי רחב לצד הצדעים, ויש לכל דבר הרחב - 2 קצוות, והן ד' פאות, ואחד בשבולת הזקן ביחד חמש פאות.
 - ג. ר"ח פירש במקום אחר: מקום חיבור הלחי לצדעים ב' פאות כנ"ל, וב' פאות בגבולי השפה, ואחד בשבולת הזקן ביחד חמש פאות.
- יוצא, שלכו"ע הפאה החמישית היא בשבולת הזקן. אמנם הרא"ש חולק וסובר שהפאה החמישית היא בראש הגרוגרת (מתחת לסנטר), אך דעת רוב הפוסקים שאין שום פאה מתחת הגרון.

שבילי נהר דעה

וכותב השו"ע (יו"ד קפא, יא): "פאות הזקן הם חמש, ורבו בהם הדעות, ולפיכך ירא שמים יצא את כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל". והוסיף הרמ"א: "ואפילו תחת הגרון".

מי לוקה

הגמ' במכות (כ:): אומרת: "תני תנא קמיה דרב חסדא אחד המקיף ואחד הניקף לוקה". וישנם שלשה הסברים בגמ' לזה:

א. הניקף לוקה על אף שאין עושה מעשה - אליבא דרבי יהודה שלא שאין בו מעשה לוקין עליו.

ב. באדם שמקיף את עצמו - שחייב פעמיים משום מקיף ומשום ניקף.

ג. במציאות שהניקף מסייע למקיף (רש"י - מזמין השערות למקיף).

הרמב"ם פוסק שהמגלח לוקה "איש המגלח אינו לוקה אלא אי"כ סייע למגלח" (שם ה"א). וכותב הראב"ד: "א"א אע"פ שאינו לוקה כיון שמדעתו עשה עובר בלאו". וכ"כ הלחם משנה שזהו הסבר הרמב"ם "אינו לוקה", כלומר, מלקות אין, אבל איסור לאו יש. וכן פסק השו"ע (יו"ד קפא, ד).

כמה מלקות לוקה

יש מחלוקת במשנה במס' מכות (כ:): " ...על הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה. רבי אליעזר אומר אם נטלו כולן כאחת אינו חייב אלא אחת...". ת"ק סובר שעל כל פאה ופאה חייב. ור"א סובר שאם נטלו כולן כאחת אינו חייב אלא אחת. רש"י פירש שרבי אליעזר חולק על ת"ק, וטוען שכל הפאות וכל איסור גלוח לאו אחד הוא. הרמב"ם (הלכות עכו"ם פי"ב ה"ז) פוסק כת"ק: "לוקה על כל פאה ופאה, ואם נטלן כולן כאחת לוקה חמש, ואינו חייב עד שיגלחנו בתערי".

איסור הגילוח

בתורה נאמרו שני פסוקים לענין איסור גלוח בתער, אחד לגבי כהנים ואחד לגבי כלל ישראל.

בויקרא (יט, כז) נאמר: "לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנד". פסוק זה נאמר אל כלל ישראל.

בויקרא (כא, ה) נאמר: "לא יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטות". פס' זה נאמר אל הכהנים.

במשנה במסכת מכות (כ:): נאמר: "...אינו חייב עד שיטלנו בתער רבי אליעזר אומר אפילו לקטו במלקט או ברהיטני חייב".

הגמ' (כא). אומרת: "ואינו חייב עד שיטלנו בתער: ת"ר ופאת זקנם לא יגלחו. יכול אפילו גלחו במספריים יהא חייב ת"ל לא תשחית. אי לא תשחית יכול אם לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב ת"ל לא יגלחו, הא כיצד גילוח יש בו השחתה הוי אומר זה תער. רבי אליעזר אומר אפילו במלקט ורהיטני (יהא) חייב. מה נפשך אי

גמיר גזירה שווה ליבעי תער, אי לא גמיר ג"ש מספריים נמי (לא), לעולם גמיר ג"ש, והסבר הני נמי גילוח עבדי". לפי הפסי' בפי קדושים רואים שיש איסור בהשחתה (עקירת שער) - "ולא תשחית". לפי הפסי' בפי אמור רואים שיש איסור בגילוח (בכמות גדולה) - "לא יגלחו". ואומרת הגמי' שהאיסור הוא גילוח שיש בו השחתה - תער. לפי דברי הגמי' יש הבדל בין מספריים, מלקט (פינצטה) ורהיטני (מקצועה) ותער. להלן נעמוד על כל אחד ואחד.

מספריים

בגמי' מבואר שמותר לגלח במספריים. רש"י מבאר: "ומספריים אינם משחיתים, שאין חותכין שער בצד עיקר כתער". וכ"כ התוס' בנזיר (מ: בד"ה דתניא): "ובמספריים ליכא השחתה, שאינו נוטל השיער מעיקרו ושרשו". אמנם כותב הרמב"ם (ע"ז פ"יב ה"ז): "לפיכך אם גלח זקנו במספריים פטור". מלשון "פטור" כתב ספר החינוך (מצוה רנב) שפטור אבל אסור, אך דעת הכס"מ דסירכא דלישנא דמתניתין נקט ולא דוקא, דלכתחילה נמי מותר. ועיין ירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) שכותב שישראל בערב ר"ה לובשים לבנים, ומתעטפין לבנים ומגלחים זקנם, ועכ"פ הכוונה למספריים.

ישנה מחלוקת פוסקים לגבי מספריים שהם כעין תער:

השו"ע (קפא, י) פוסק: "אבל במספריים מותר אפי' כעין תער". ואין אחד מנושאי כליו שחולק. ועיין הריטב"א (מכות כא. ד"ה ת"ר) שכתב שמותר אפי' מספריים כעין תער, אלא שמידת חסידים היא שלא לעשות כן מפני חשד הרואים, וכן ראוי לעשות. האדמו"ר "הצמח-צדק" בחידושו על השי"ס (ספ"ג דמכות) ובשו"ת צמח צדק (יו"ד צג) ביאר כוונת הת"ק במתני' דמכות (כ.). ד"לא קאמר אלא דאינו חייב מלקות על מספריים, אבל לעולם י"ל דאיכא בזה איסורא דאורייתא או דרבנן".

ועוד כותב האדמו"ר בספרו "פסקי דינים" (יו"ד קפא-קפב): "גוף הדין דהיתר גלוח פאות הראש והזקן אפילו שלא כעין תער אין לו שרש כלל (כנ"ל) בגמי'. ופשט גמי' והפסי' שבנביאים שייב פ"י ושאר דוכתי משמע להיפך".

החת"ס (או"ח קנד) גם אוסר במספריים. החת"ס סובר שכיון שבתורה לא נזכר תער בענין איסור גלוח אלא "השחתה", לכן גם במספריים, שמקצרות את השיער לכדי כך שאינו נחשב עוד שיער, נחשבות כמשחיתות, שהרי השיער הנשאר אינו נחשב לכולם.

[בשיעור "השחתה" נאמרו ג' דעות (מובאין בחת"ס שם):

א. אין בו "כדי קריצת צפורן", פרוש כשמעביר ציפורנו על עיקר השיער נאחו

וניסבך הציפורן בו, והשיער נאחו בין הצפורן לבשר.

ב. אף אם אינו משייר ב"כדי שיהיו ניטלות בזוג" הר"ז בכלל השחתה.

שבילי נהר דעה

ג. וי"א (הרמב"ם) שאפי' אם אינו משייר שערות "כדי לכופ ראשן בעיקרון" הר"ז בכלל השחתה (כלומר כדי צמיחת השערות ז' ימים) ולפי החת"ס נאסר מספק להתגלח במספריים כלל שמא ישחיתו ויקצרו עד כשיעור "השחתה".

מלקט ורהיטני

הגמ' (שם) אומרת שמותר במלקט ורהיטני בגלל שהם לא מגלחים אלא רק משחיתים. והגמ' מסבירה, שרבי אליעזר שחולק סובר שמלקט ורהיטני יש בו גם גלוח, ולכן זה כתער ואסור. הרמב"ם (בפיהמ"ש במסכת מכות) פוסק שאין הלכה כרבי אליעזר, דהיינו שמותר במלקט ורהיטני.

מספריים ואח"כ תער (לא לה שמתירים מספריים)

ראינו שיש היתר במספריים שמגלחים אבל לא משחיתים, ובמלקט ורהיטני שיש בהם השחתה אבל לא גלוח, אבל בתער שיש השחתה וגלוח - אסור. יש דיון האם יש להתיר מספריים ואח"כ תער? ובסיס הספק - לפי שתחילה יש גלוח ואין השחתה, ואח"כ בעת העברת התער יש השחתה ואין גלוח. בשו"ת בשמים ראש (המיוחס לרא"ש) סימן יח מתיר לאדם המצטער, הזקוק לגלוח זקנו בתער, את הגלוח במספריים ואח"כ תער - כך משמע מהגמ' במכות (שם). כי בגמ' משמע שרק תער (שהוא גלוח והשחתה ביחד) אסור, אבל גלוח לבד ואח"כ השחתה לבד מותר. ולכן אם אדם יגלח במספריים עד כדי פחות משעור השחתה, הנה שוב לא יהיה שייך גלוח בשערות אלו, ולכן כשחוזר ועושה עם תער - יש כאן השחתה ללא גלוח שמותרת. הפת"ש (יו"ד קפ"א, סק"ד) כותב, בשם הנודע ביהודה, ששיעור השערות לא נאמר לגבי פאות הזקן כלל, ולכן שייכת בהם השחתה גם כשהן קטנות מכדי לינטל בזוג (ד' שיעורין אלו בפרה ונגעים וכן בבו ובבת ולא בגלוח הזקן), וכותב שאף לסוברים שיש שיעור - "יש בזה הריסה גדולה ונתת דבריך לשיעורין...". החת"ס (שם) סובר כנודע ביהודה, וטעמו, שאין זה מקובל על כל הפוסקים ששיעור השיעור הקטן הוא כדי שינטל בזוג אלא רש"י סובר שהשיעור הוא "כדי לקרוץ בצפורן", וכיון שגם אחרי הגלוח במספריים עדיין נשארות שערות הראויות "לקרוץ בצפורן" החשודות לענין איסור גלוח וממילא כשמשחיתן בתער הוא עושה גלוח והשחתה כאחד. וחוץ מזה טוען החת"ס, שיש בעיה במספריים כנ"ל.

מכונת-גלוח

יש דיון נוסף אצל הפוסקים לגבי מכונות גלוח. להלן נראה מהם הבעיות וההיתרים במכונות גלוח.

לדעת בעל הכתב והקבלה (ויקרא יט, כז) "השחתה" היא דווקא השחתת שיעור זקן הרבה ביחד, שזהו פשר השחתה בתורה בדרך כלל. דווקא תער מסוגל להשחית את

שיער הזקן במהירות וביחד. לפי זה אין עניין השחתה קשור לגודל שיער הנשאר, אלא לאפשרות להשחית הרבה ביחד, וזה מתייחס לתער דווקא, ואין את העניין הזה במספריים (מספריים נוטלות את השיער מעט מעט). ההבדל היסודי שבין תער למספריים הוא, שתער חותך את השיער כנגד ההתנגדות של עור הפנים. לכן התער צריך להיות חד מאוד. במספריים שיטת החיתוך נעשה בשיטה שלהב אחד פועל אל מול הלהב השני המספק לו את ההתנגדות מול ההתנגדות העור. נמצא שביסוד הדין אין הבדל בין מספריים לתער אלא מצד אופן הפעולה, של המספריים הן חותכות בריחוק מה מן העור. אבל גם אם אדם ישתמש במספריים ויצליח לחתוך את השיער ממש כנגד העור, לא תהיה זו דרך השחתה, כיון שהגילוח לא נעשה במהירות שאפשר היה לעשותו אילו היו עושים אותו בתער. ובעצם הדין כל גילוח המצריך שני להבים וממילא אינו יכול לעשות הרבה בבת אחת, אינו השחתה ונחשב למספריים כעין תער. לכן לפי מי שמתיר מספריים כעין תער (שו"ע, רמ"א ונושאי כליו כנ"ל), אומר שרוב מכוונות הגילוח הידועות אשר אינן יכולות לחתוך בלהב אחד נחשבות כמספריים לענין גילוח, ומותר להתגלח עם אותם מכוונות. ולפי מי שאוסר מספריים כעין תער (חת"ס, צמח צדק ועוד, ראה לעיל), אין לגלח במכוונות הגלוח (הרב שבתאי רפורט שליט"א, תחומין ח"ג "גילוח הזקן במכונה").

דעה אחרת לגבי מכוונות גילוח היא בשו"ת "עם כלביא" להרב שלמה אבינר שליט"א: לגבי מכוונות גילוח רגילות שהומצאו לפני עשרות שנים, נחלקו גדולי ישראל. יש מגדולי ישראל (ביניהם החפץ חיים, לקוטי הלכות מכות פ"ג ד' יד' עין משפט), שאסרו מכיון שזה דומה מאוד לתער, הן מצד הפעולה שהסכין חותכת קרוב מאוד לבשר, והן מצד התוצאה שאין היא משאירה אף שיערה. ויש גדולי ישראל (ביניהם הרב צבי פסח פרנק ז"ל בהר צבי יו"ד קכט) שהתירו בתנאי שלא ילחץ חזק מדי את המכונה לבשר, ושלא ימתח את העור יותר מדי, כדי שלא יכנס בנקבי הרשת, ואפשר לסמוך על גדולים אלו. לגבי מכוונות גילוח חדשות הבעיה יותר קשה, מכיון שהיא מיועדת להדוק מקסימלי לעור, ולכן יש גדולים שכתבו שאין להשתמש במכוונות אלו (ביניהם שו"ת מנחת יצחק ח"ד ס' קיג). גם במכון המדעי הטכנולוגי לבעיות הלכה ערכו נסיונות, בסיון תשל"א (עיינו אינו יהודי), של גלוחים השוואתיים בתער, ובמכונה זו התברר שרשת במהודק מגלחת חלק כמו תער מצד התוצאה. ולכן שאלה גדולה וקשה מאוד מתעוררת אם מותר להשתמש במכוונות אלו (במכוונות גילוח בשיטת "רשת", שהרשת דקיקה וגמישה מאוד כך שניתן להדקה לפי תווי הפנים). אבל למי שאינו מגלח את חמש פאת הזקן, ז"א שהוא בעל "זקן צרפתי" יש להקל (עם כלביא, "מכוונות גילוח חדישות בשיטת רשת"). מכיון שרבו הבעיות במכוונות הגילוח - יש לכל אחד לעשות שאלת רב.

גילוח ע"י סם

הריטבי"א (מכות כ. ד"ה הקורח) כותב בשם הרמ"א, שסם המשיך את השיער ומשחיתו מותר, דאין זה גילוח. ויש שכתבו (שו"ת חיים שאל חו"מ נב) שאף לרבי אליעזר האוסר מלקט ורהיטני מותר ע"י סם, שאין זה דרך גילוח כלל. ועוד טעם להתיר, לפי שאין השערות נושרות מיד, ואינו אלא גרם (שם). ובשו"ת צמח צדק (הני"ל אות ז) חולק, וסובר שמדרבנן אסור להשחית השיער גם בסם. ועיין דרכי תשובה (ס' קפא סק"יז) שאסר זאת משום "ובחוקותיהם לא תלכו" (ויקרא יח, ג).

טעמי איסור גילוח

אחרי שפירטנו את איסור הגילוח, נראה עכשיו טעמים לאיסור הגילוח.
א. **סימן היכר** - להבדיל בין עם ישראל לעמים. וזה טעם האיסור הן להקפת הראש והן להשחתת הזקן. זה אחד הסיבות של רבי אברהם אבן עזרא (ויקרא יט, כו). רבנו בחיי (ויקרא יט, כז) כותב: כדי להבדיל בין הזכר לנקבה. וכל מי שמשחית את הזקן עובר על רצון ה' כמו בכאיסור כלאיים.

ב. **יופי** - בתורת ישראל יש ערך ליופי. גם במצוות אלו ערכו של היופי בא לידי ביטוי מעשי בחיי היום-יום. הזקן הוא **לתפארת האדם** - כ"כ האבן עזרא (ויקרא יט, כו). ולא נשחית את זקננו כי **הדרת פנים** הוא זקן - כדברי רבינו עובדיה מספורנו (ויקרא יט, כו).

ג. **חינוך נגד עבודה זרה** - הרמב"ם בספר "מורה נבוכים" (ח"ג פל"ז) כותב: "וכבר בארנו בחבורנו הגדול, כי גילוח פאת ראש ופאת זקן נאסר בגלל היותו עדי כומרי עבודה זרה". וכן כותב בהלכות עכו"ם (פ"יב ה"ז): "דרך כהני עובדי כוכבים היה להשחית הזקן...". גם בעל ספר החינוך הלך בדרכו של הרמב"ם, וז"ל (מצוה רנא, רנב): "משרשי המצווה כדי להרחיק ממנו ולהשכיח מבין עינינו ומכל מעשינו כל ענין עבודה זרה וכל הנעשה בשבילה ובאה הזהרה מפורשת בדרך שיעשו לה בני-אדם בגופותיהם, מפני שהיא למזכרת עון תמיד אחר שהיא קבוע בגוף...".

המעלה בגידול זקן

אחרי שהסתכלנו על הבעיות שיש עם גילוח, מה מותר ומה אסור, ולמה, נראה עכשיו מדוע עדיף לגדל זקן, ומה השכר שיש בגידול הזקן.
כותב הרב שלמה אבינר שליט"א (עם כלביא סימן רסח): טוב וישר להיות בעל זקן. וזאת מארבע סיבות:

א. **שלמות הפנים של האדם בישראל להיות עם זקן**, כמו שכתוב בגמ' (שבת קנב.): "הדרת פנים זקן". וכן יש מקום לקבוע שהיהודים גדלו זקן כמו שמסופר בספר שמואל (ב י, ה) שהאויב גילח את חצי זקנם של כמה חיילי ישראל, ואז קבלו הוראה מדוד המלך שלא לצאת ממקומם עד שיגדל זקנם שוב. הרד"ק מסביר שם שלא היה מנהגם לגלח את הזקן, וחרפה היה להיות

בלי זקן. וכן כותב רבי יהונתן אייבשיץ (יערות דבש ח"א) שהזקן הוא הצלם הטבעי והשלם של פני האדם בישראל.

ב. יש בגילוח היומי הטרדה ובטול זמן, ובטול תורה. והדברים ברורים למבין.

ג. מי שמגלח כל יום יוצא שבשבת הוא מגיע מנוול לבית הכנסת (שגדל לו ביום השבת), והוא מופיע לא מגולח ומרושל, ובלשון חז"ל "מנוול".

ד. יש הרבה בעיות עם ההיתר של גילוח הן במכונה והן במספריים כעין תער. וראוי לכל ירא שמים להתרחק מאותם הבעיות.

"כללו של דבר, שלמות הופעת הפנים של האדם מישראל היא עם זקן".

הזוהר הקדוש מדבר על איסור נגיעה בזקן. נביא כמה מדבריו (מתוך ספר "הדרת פנים זקן"):

כותב הזוהר חדש ח"ג (באדרא רבא קל:): "פתח ר"ש ואמר: ווי מאן דאושיט ידו בדיקנא יקרא עלאה" פירוש: אוי למי שמושיט ידו בדיקנא היקר העליון. וי"ל דכוונת הזוהר היא לאסור העברת הזקן אף שלא בתער.

ועוד כותב הזוהר החדש ח"ג (באדרא רבא קלא.): איך ש"יג מידות הרחמים מרומזים ב"יג תיקוני הזקן ומפרט איזהו מקומם של כל אחד ואחד מה"יג מידות בזקן. למשל "רחום" הוא שורות השערות הגדולים בשפה העליונה ברוחב על גבי הפאה והוא נקרא שפה העליונה.

וביאור דבריו: ידוע שהדיקנא קדישא תתאה חוברה לה יחדיו עם דיקנא קדישא עילאה. והיא נקראת בספר הזוהר יג' מכילין דרחמי, כי תיבת "מכילתא" פי "מצה". ר"ל, ששערות הדיקנא הם צינורות וכלים ומעבירים אשר בתוכם יורד השפה העליונה למטה להשפיע לתחתונים באיפה שלימה ומידת צדק כרצון אדון כל העולמים, וכל חיות העולמות הנמשכים למטה, כמ"ש ואתה מחיה את כולם, הכל נמשך דרך הני מעברות וצינורות הקדושות, השערות הקדושים אלו הן הזקן.

מוסיף הזוהר חדש ח"ג שם: "תיקונין תליסר אילין, אשתכחו בדיקנא ובשלמות דיקנא בתיקוני אתקר ברנש נאמן. דכל דחמי דיקני תלי בי מהימנותא". פירוש: י"ג תקונים אלו נמצאים בדיקנא, ובשלמות הזקן בתיקונין נקרא האדם נאמן, שכל שרואה זקנו, תולה בו אמונה.

ובזוהר חדש ח"ג (באדרא רבא קלט.): "ודיקנא משום דהוא שבחא ושלמותא ויקירותא מכל פרצופא". פירוש: הדיקנא הוא השבח והשלמות והיקר מכל הפרצוף.

סיכום דברי הזוהר הקדוש: אסור בכלל לגעת בזקן, ובזקן הוא זוכה לשפע עצום ורב.

דברי צדיקים גידול הזקן

מסופר על בעל שמן הרוקח (הקדמת נכדו ל"שמן רוקח" על ברכות): כאשר היו אנשי עירו מיקאלאש יהודים כשרים, נאמנים לה' ולתורתו, והקשיבו לקול רבם כל

שבילי נהר דעה

אשר ציוה אותם. אמנם אירע פעם, ששני אנשים נסעו לרגל מסחרם לעיר אחרת וחזרו מגולחי זקן וקצוצי פאה. וכאשר ראה אותם הרב, מילא פניהם קלון, וישפוך עליהם חרון אפו. ובש"ק דרש: היות כי נזדמן בקהילתי דבר כזה אשר לא נשמע כמוהו, לא אחפוץ עוד לשאת משרת רבנות הקהילה על שכמי.

עוד סיפור על הגה"ק (ר' אברהם) מסלוניס (ספר "תורת אבות" לאדמו"ר מסלוניס חלק "מעשי אבות" אות מח). סיפר פעם מרן הרב הס"ק מסלוניס ז"ל שפעם נכנס אצל מרן הרב ז"ל חייט אחד איש פשוט, ונעמד (הרב) לפניו מלא קומתו. היה זה פלא גדול. כשיצא אמר מרן ז"ל ראיתי שזקנו זורח מאוד. מיד הלכו החסידים לאיש וחקרוהו ואמר להם שכל יום בבוקר הוא חושב מה אני בעוה"ז, אין לי במה להחיות את נפשי, עד שאני אוחו בזקני ומחיה את עצמי שיש לי מצווה כזאת, ומודה להשי"ת על הזקן.

לעניין שידוכים מסופר על ה"חפץ חיים" שבא אליו אדם וביקש ממנו שיצווה על בנו להסיר את זקנו כדי שיהיה בידו להשיא אשה לבנו. והשיב לו הרב, שבת ישראל הרוצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, אין בה סימן ברכה, ואין לו להצטער במה שהיא אינה רוצה בו, וה' יזמין לו זיווג יותר טוב והגון.

ועוד אמר ה"חפץ חיים" (קונטרס "תפארת אדם"), שכל מי שטוען שזה מעכב את השידוך "אוי ואבוי למי שחושב כזאת על הבורא עולם יתברך". ועוד רבים הסיפורים.

סיכום

ראינו את הבעיות, האיסורים וההיתרים בגילוח הזקן מחד, ומאידיך, את החשיבות ומעלות גידול הזקן, וששלמות הופעת הפנים מישראל היא עם זקן. וראוי לכל ירא שמים שלא יגע בזקנו כלל.